

Jesús ALTURO i Tània ALAIX, *El canonge Adanagell de Vic (ca. 860-925), llavor de noves semences. La cultura a la diòcesi d'Osona en els primers temps carolingis (Textos i Estudis de Cultura Catalana 244)*, PAM 2021, 276 p.

Fer una biografia d'un canonge d'un bisbat de la marca hispànica carolíngia —en aquell moment històric— relativament poc rellevant, no és un afer simple. D'antuvi cal que la personalitat biografiada tingui una certa entitat, altrament l'esforç podria ésser considerat banal. En segon lloc cal que una tal biografia sigui possible, és a dir, que hi hagi prou fonts documentals per a escometre-la. Finalment, segons creiem, la biografia d'algú pertanyent a una època tan remota s'ha d'integrar en una visió històrica de conjunt que, d'una banda, emmarqui bé la personalitat estudiada i, de l'altra, permeti de comprendre amb noves llums l'entorn on viu i actua el personatge estudiat.

Les tres condicions s'acompleixen en el cas de la biografia d'Adanagell de Vic acabada de publicar per Jesús Alturo i Tània Alaix.

Com indica el subtítol del llibre, els autors esguarden llur personatge sobretot, per no dir exclusivament, des del punt de vista de la seva significació cultural. En aquest aspecte, el canonge Adanagell ocupa una posició central durant el període que li va tocar viure, i per aquesta causa emprendre la seva biografia ha estat un encert. S'ha de matisar tot seguit que la posició que aquest personatge ocupa en la cultura del seu temps correspon a l'estat peculiar que presentava aleshores la cultura a Vic: una vida elemental i en molts aspectes tot just incipient. El segon encert, i aquest ben principal, és que el llibre ofereix síntesis de la història vigatana en tot el ventall d'aspectes tocats pels autors: les conseqüències de la irrupció sarraïna a la Plana, la població que s'hi instal·la durant el segle IX, la restauració de la diòcesi, les figures dels bisbes Gotmar (886-899, Ideler (898/899-914) i Jordi (914-947), els membres del primer Capítol de la catedral de Vic, el clergat parroquial dels voltants de Vic, les escoles, els llibres, etc. Tot estructurat a partir d'una base bibliogràfica impecable. La figura de Gotmar, el primer bisbe conegut després del desastre del 711, era indispensable estudiar-la, perquè Adanagell fou el seu secretari. Gotmar va restaurar la diòcesi ausonenca, donant-li un impuls que ja no perdria: edificà les esglésies vigatanes principals, instaurà la regla aquisgranesa a la catedral —segurament amb èxit dubtós—, consta que consagrà sis esglésies foranes, entre les quals les dels monestirs de Ripoll i Sant Joan; i es té notícia d'una reunió amb el clergat —o un sínode— de l'any 898 per a discutir el punt doctrinal de la misericòrdia de Déu i sobre la millor manera de governar la diòcesi. Aquest bisbe que pensava i actuava va obtenir un privilegi del rei Odó que li assegurava la ciutat de Vic, el pagus de Manresa i la vall d'Artés. Participà en la maniobra d'Esclua i Ermemir, bisbes intrusos, per a independitzar els bisbats catalans de l'arxidiòcesi de Narbona, maniobra ordida amb la complicitat pel comte Sunyer d'Empúries. Al capdavant se sotmeté a les autoritats franques i a l'arquebisbe narbonès, no sense haver de retractar-se de la seva culpa.

Tant l'estudi del bisbe Gotmar i del seu col·laborador Adanagell com el de totes les altres personalitats coetànies que desfilen en el llibre es basa en la poca documentació conservada; poca, però autèntica i alguna vegada conservada en el pergami original. Els documents són actes jurídics de la vida ordinària dels personatges i de les institucions que regenten. Manquen, ai làs, cròniques autòctones, relats i cronologies. Aleshores l'únic recurs que té a l'abast un historiador de l'alta edat mitjana per a dreçar qualsevol discurs prosopogràfic és intentar treure tot el suc possible de les particu-

laritats que presenten els documents; amb el benentès que aquestes són limitades: la cal·ligrafia, les abreviatures, la puntuació, la gramàtica, els recursos literaris emprats.

S'han conservat deu documents originals de la mà d'Adanagell, que els autors editen i estudien amb peu de rei. Observen relents de l'escriptura visigòtica en la carolina que fa servir, i aquest és un dels molts elements estudiats a partir de la seva cal·ligrafia. La competència de Jesús Alturo en paleografia es mostra en el luxe de detalls que arriba a detectar en la manera d'escriure d'Adanagell. Les precisions que dona sobre el sistema abreviatiu, la puntuació, la morfologia de les lletres, les pauses indicades en el text, els enllaços i les formes excepcionals d'algunes lletres en tal o tal altre document faran bon servei a qui s'hagi d'enfrontar amb textos de la mateixa època guardats en d'altres arxius. Bo i tenint en compte la rigidesa formulària dels documents, Alturo i Alaix també remarquen particularitats lingüístiques i literàries en els textos redactats per Adanagell: la *variatio sermonis*, el *cursus* (rítmic, velox), la riquesa de vocabulari, el cultisme lexical, el coneixement —almenys— de l'alfabet grec, etc. Al marge inferior de l'acta de dotació i consagració de l'església de Sant Andreu de Tona, document escrit per Adanagell el 13 de gener del 888, hi ha una antífona amb notació musical, i aquesta resulta ésser la notació musical datada més antiga d'Europa. Aquest fet dona peu a l'estudi molt particularitzat del document i a un excursus sobre un petit conjunt d'escriptures de neumes sense ratlles originari del bisbat d'Osona. Abans, i en previsió de les dues dotalies escrites per Adanagell, Alturo ja s'havia esplaiat descrivint el ritu de la consagració d'esglésies. Ara que la galàxia eclesiàstica gaudeix d'entusiasmes més aviat moderats en l'erudició nostrada, l'esforç esmerçat per Alturo en la descripció d'un ritu que tants historiadors coneixen pel títol —i encara gràcies—, ens sembla del tot útil i avinent, i cal agrair-li que a més de publicar les fórmules litúrgiques en llur text llatí, hagi tingut l'amabilitat de traduir-les en un català eficaç.

Aquesta tècnica de l'excursus és present d'un cap de llibre a l'altre i és l'element que el fa més llépol. Descriure l'escriptura d'un canonge del pas del segle IX al X pot tenir un interès relatiu; però quan a través del personatge es descriu tot un mon, es veu tot d'una que el propòsit real dels autors era l'expressat en el subtítol del llibre. A part del bisbe Gotmar, desfilen els bisbes Ideler (898/899-914), Jordi (914-947), els primers membres del Capítol del bisbat de Vic, els successors immediats d'Adanagell, alguns clergues rectors de parròquies veïnes de Vic. Tractant de bisbes, és inserida l'acta d'elecció i consagració del bisbe Jordi (a. 914), precedida per la del bisbe Guiu o Guigó de Girona (a. 908) i del ritual de consagració episcopal, tot ben traduït al català, per memòria. Tractant de clergues, els autors es fixen en aquells que escriuen en medi rural, i constaten la presència d'una escriptura mixta de transició visigòticocarolina, al costat d'una carolina ja amb poques traces de l'escriptura visigòtica anterior. Els clergues rurals que exercien com escrivans fan pensar que a redós de les parròquies rurals devien funcionar algun tipus d'escoles o centres elementals d'ensenyament, si més no per a ensinistrar escolans i futurs clergues. Alturo i Alaix capgiren, doncs, la imatge d'una Plana de Vic desolada i deshabitada, transmesa pel bisbe Idaler amb la intenció de ponderar la tasca repobladora i organitzadora del comte Guifré i els seus germans. La invasió dels alarbs no va fer desaparèixer ni totes les esglésies ni tots els eclesiàstics vigatans. A les parròquies rurals i als domicilis dels eclesiàstics de Vic van perviure estructures escolars. És cert que l'embranchida que pren el bisbat a les darreries del segle IX és ajudada per Narbona i potser per algun altre bisbat veí, però l'esforç i una o altra preparació dels autòctons no es pot descartar en absolut. Aquelles

terres foren repoblades amb gent nova per Guifré: no hi havia sarraïns. No hi havia bisbe, no hi havia comte ni vescomte, no hi havia estructures sòlides d'organització política, tampoc no hi havia el buit total. La penetració de l'escriptura carolina és el senyal de l'arrencada, i a Vic, potser més que als bisbats veïns, la influència de la visigòtica triga a esvaïr-se.

El substrat cultural autòcton porta els autors a estudiar les escoles, les restes de possibles exercicis escolars, la confecció i les col·leccions de llibres, el nivell cultural assolit per alguns membres del Capítol vigatà. És molt il·lustratiu per a corroborar les idees centrals de l'obra d'Alturo i Alaix l'estudi dels mss. confeccionats a Vic a partir del segle IX ex, i la comparació d'algunes escriptures vigatanes amb textos francs, papals i narbonesos. I atès que *quod abundat non nocet*, encara són transcrits tres documents d'escriuans autòctons, dels anys 913, 933 i 949. Tot plegat es remata amb un estudi llarg, detallat i, naturalment, documentat sobre un altre canonge escrivà: Recared, en paral·lel amb Adanagell, gran personatge que prefigura l'esclat del segle XI, amb Oliba, Guibert i Quintilà.

El llibre sembla a voltes un agregat d'estudis diversos, i ho és en part, perquè hi són exposades matèries diverses. Però li dona unitat la recerca de la pervivència, de la formació i de la progressió lenta de la capacitat cultural en territori vigatà. Tenint en compte aquest fil i el fet que indagar seqüències històriques precises en una part molt petita del món carolingi, gairebé marginal, és agosarat i perillós, l'obra d'Alturo i Alaix resulta convincent. Això es deu al que hem anomenat els excursos, terme que no fem servir en el sentit de desviacions, sinó més aviat en el d'ampliacions. El món carolingi de la documentació catalana és un món de quotidianitats, mancat generalment d'èpica sorollosa. Teixir un relat històric sobre el dia a dia cultural d'un territori demana capacitat d'omplir buits, capacitat de suposar allò que no ha estat escrit sense torturar la naturalesa de les coses, suposar amb un sentit crític actiu, saber nuar els fets amb els personatges i amb les romanalles que han perviscut d'aquell món, en una síntesi coherent i ponderada. Les possibles manques de proporció entre els diversos sectors del llibre que es pugui retreure són més aviat degudes a l'escassa proporcionalitat de les fonts: els buits documentals són els que són i no obeeixen regles de proporcionalitat. En canvi hi ha una proporcionalitat que ha estat observada rigorosament: Cada tema, cada personatge estudiat en la perspectiva d'una història cultural ha estat tractat amb el mateix rigor científic, aportant tots les fonts disponibles i treballant-les a fons, sense concessions a la facilitat. El resultat és un tapís amb clars i obscurs, amb zones que han pogut ésser més definides que altres. El llibre, en el seu conjunt, relata una història verídica, que només es podrà rebatre amb l'acumulació de dades i la capacitat d'organitzar-les que han demostrat els autors de la biografia d'Adanagell.

Jaume de PUIG OLIVER
Institut d'Estudis Catalans

Sergi GRAU TORRAS, *Les transformacions d'Aristòtil. Filosofia natural i medicina a Montpeller: el cas d'Arnau de Vilanova (c. 1240-1311)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 2020, 263 p.

La traducció al llatí i la recepció del corpus aristotèlic a les universitats europees durant els segles XII i XIII va marcar un punt d'inflexió en la cultura llatina occidental,